

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Mudriczki Judit

Modern magyar líra angolszász hangszerelésben
Fejezetek a 20. századi magyar költészet angol fordítástörténetéből

A habilitációs dolgozat tézisei

Budapest

2026

A habilitációs dolgozat kérdésfelvetése

A dolgozat a modern magyar líra hidegháború alatti angol recepciójába enged bepillantást, és hét magyar költő, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Weöres Sándor, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezső és József Attila angolszász fordítástörténetéről kínál egy-egy esettanulmányt. Az irodalom- és fordítástudomány, valamint a komparatisztika metszéspontjában álló hét fejezetben elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a modern magyar költészet angol fordítása miként árnyalja az egyes költői életművekről a magyar irodalomkritikában kialakult képet, illetve milyen új szempontokkal képes gazdagítani versértelmezői gyakorlatunkat.

A dolgozat időbeli lefedettségének a hidegháborús időszakra történő leszűkítését többek között az indokolja, hogy az angolszász nyelvterületen az 1960-as években zajlott le egy olyan szemléletváltás, amely kedvező körülményeket teremtett az angol versfordítás fellendüléséhez. Ennek kezdetét a Pulitzer-díjas amerikai költő, Robert Lowell *Imitations* című műfordításkötetének 1961-es megjelenéséhez szokás kötni, mert ebben fogalmazódott meg először az egyértelmű igénye annak, hogy az addigi gyakorlattal ellentétben az idegen nyelvű lírai művet ne prózában, hanem versként fordítsák angolra. Azonban a magyar irodalmi hagyománytól eltérően ez az újszerűnek számító angol szemlélet egyáltalán nem járt együtt azzal, hogy a forma- és szöveghűséghez is ragaszkodtak. Mindez pedig nagyon gyakran vetette fel azt a poétikai és fordításelméleti kérdést, hogy egy-egy angol fordítást vajon imitációnak, inspirációnak, adaptációnak vagy a magyar értelemben vett formahű műfordításnak tekinthetünk-e.

A vizsgált versfordítások egyrészt az angolszász emigrációban élő magyar írók és költők tevékenységének, másrészt a nemzetközi írószövetség magyar tagozata, vagyis a magyar PEN Club keretein belül működtetett műfordítói programnak köszönhetően olyan kiemelkedő angol, amerikai és kanadai költő-műfordítók jóvoltából jöttek létre, mint Ted Hughes, Peter Redgrove, George Macbeth, Bruce Berlind, Lucas Myers, Kenneth McRobbie, Peter Jay, Clive Wilmer, Emery George, Edwin Morgan, Len Roberts, William Jay Smith, Donald Davie, Richard Lourie, Anton N. Nyerges, Tony Connor, Hugh Maxton, Daniel Hoffman, Anthony Kerrigan vagy Frederick Turner. A versfordítások nyomtatásban és kéziratként fennmaradt szövegei, valamint a rájuk vonatkozó szakirodalom felkutatáshoz és feldolgozásához elsősorban a Petőfi Irodalmi Múzeum Levél- és Médiatára által gondozott hagyatékok, valamint az Országos Idegennyelvi Könyvtár állományában lévő könyvek és kiadványok jelentették a legfőbb forrást. Ugyanakkor a magyar költők, szerkesztők és az angol műfordítók közötti együttműködés részleteinek és dinamikájának feltárását az Egyesült

Királyságban a University of Cambridge és a Hull History Centre archívumának, Kanadában pedig a University of Victoria kéziratárának anyaga tette lehetővé.

Az egyes fejezetekben többféle megközelítést is alkalmaztam egyrészt azért, hogy megmutassam a versfordítás sokszínűségét és összetettségét, másrészt azért, mert az általam választott hét magyar költő angol fordítástörténete jelentős eltérést mutat. Vannak közöttük olyanok, mint például Nagy László és Tandori Dezső, akik csak egy önálló angol nyelvű kötettel rendelkeznek, míg velük szemben József Attila, Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes költészete az újrafordítás révén a mai napig kitüntetett figyelmet élvez az angolszász nyelvterületen. Juhász Ferenc és Pilinszky János verseinek angol fordítástörténete a magyar irodalomtörténeti megítélésükhöz képest helyezi új megvilágításba a teljes életművet, míg a Weöres Sándor és Nagy László verseinek angol fordításáról szóló esettanulmányok a rendelkezésre álló levéltári dokumentumok ismeretében főként az adaptáció és fordítás közötti különbség szépirodalmi jelentőségére hívják fel a figyelmet.

A habilitációs dolgozat főbb tézisei és összefoglalása

A bevezető, *Előhang: a magyar költészet és az angol műfordítás kapcsolata a hidegháború alatt* című fejezet a dolgozat által lefedett időszakban született versfordítások szociokulturális sajátosságait tekinti át, és kitér azokra a gyakorlati kihívásokra, amelyekkel a magyarról angolra történő műfordításnak kell szembesülnie. A nehézségeket elsősorban az angol és a magyar nyelv természetéből adódó, a versnyelv zeneiségét alapvetően meghatározó poétikai sajátosságok eltérése jelenti.

Prozódiai szempontból az angol költészet ritmikai gazdasága a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozásából fakad, míg a magyar nyelv a rövid és hosszú magánhangzók megléte miatt ütemhangsúlyos és időmértékes verselésre egyaránt alkalmas, amit viszont angol nyelven nem lehet reprodukálni. Ezt az eltérést a műfordítók jellemzően úgy oldják fel, hogy a Weöres Sándor legjobb angol fordítójának tartott skót költő-műfordító Edwin Morgan szavait idézve „a ritmusnak bizonyos mértékig alkalmazkodnia kell, és néha a hangsúlyos, de nem a jellegzetesen angolos verseléshez kell igazodnunk.” (DÓSA 2001, 1611.) A rímszerkezet fordítása magyar-angol nyelvpárban hasonló nehézséget jelent, mert a magyar nyelv agglutináló természetéből adódóan rendkívül gazdag tárháza a rímnek is, legyen szó tiszta rímről vagy asszonánchról. (BERLIND 1980, 10.) Az angol nyelvű költészet rímelésére ezzel szemben az a jellemző, hogy „nem a magánhangzó, hanem a mássalhangzó a lényeges (a legtöbb magánhangzó amúgy sem tiszta), az angol rímnél a távoli

összecsendés is megteszi” (GÖMÖRI 1990, 254), ezért az angol anyanyelvű műfordítók többsége mégha tisztában is van a magyar vers rímszerkezetével, szükségszerűen feladja annak formahű visszaadását.

A magyar versnek a nyelvi sajátosságok eltéréséből fakadó poétikai átalakítása az angol fordítás során azonban a költészet és műfordítás eltérő társadalmi megítélése miatt kap kitüntetett figyelmet. Az amerikai költő-műfordító, William Jay Smith megfogalmazásában „a költészet át meg áthatja az egész magyar kultúrát” (BART 1976, 1399), a magyar költő a társadalom szemében közszereplőnek számít (MOSBY, 2005, 4), és ráadásul hagyományosan műfordítói tevékenységet is végez. Mindez teljesen ellentétes az angolszász gyakorlattal, ahol arányait tekintve nagyon kevés társadalmi figyelmet kap a költészet, és még kevesebbet annak fordítása, ahogy az könyvkereskedelmi adatokkal is egyértelműen alátámasztható. Az ehhez hasonló számtalan nyelvi és kulturális nehézség leküzdését a magyar PEN Club keretein belül, a hidegháború alatt működtetett műfordítói ösztöndíjprogram igyekezett segíteni, amely általában néhány hetes budapesti tartózkodás során anyagilag és szakmailag egyaránt támogatta a műfordításra vállalkozó költők és irodalmárok munkáját.

Az első esettanulmány *A műfordítás mint „politikai cselekedet,” avagy miként vált Juhász Ferenc a legjelentősebb magyar költővé az angolszász világban* címmel *A szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából* hosszúvers kiemelkedő nemzetközi népszerűségének okára keresi a választ. Az angolszász irodalomkritikában széles körben elterjedt az a többek között Wystan Hugh Auden (AUDEN 1963, 11), Ted Hughes (WEISSBORT 2010, 197) és Northrop Frye (FRYE 2009, 353) által osztott vélemény, hogy ez a magyar vers az egyik legjelentősebb modern irodalmi alkotás. A magyar olvasó számára talán meglepő vélemény mögött elsősorban az 1963-ban megjelent, *Plough and the Pen* című antológia összeállítójának, Ilona Duczynskának a tudatos, Juhász Ferenc személyének bemutatását és verseinek kiválasztását is alapvetően meghatározó szerkesztői döntései, másrészt pedig a magyar hosszúversnek az angolszász olvasó számára is könnyen értelmezhető sajátosságai állnak.

A versnek ebben az antológiában megjelent angol fordítását a kanadai költő Kenneth McRobbie készítette Ilona Duczynska segítségével, azonban 2003-ban megjelent egy Ted Hughes által átdolgozott változata is, amely fordításelméleti értelemben nem újrafordításnak, hanem indirekt fordításnak nevezhető, hiszen az angol koszorús költő a magyar versről készült előfordítás hiányában, kizárólag saját poétikai érzékére és költői gyakorlatára hagyatkozva módosította az első angol fordítást. Az esettanulmány második felében a 2003-as angol változatot vetem össze az 1963-assal annak érdekében, hogy könnyebben megfoghatóvá váljon, hogyan alakul át egy a magyar

nyelvi és kulturális elemeket egyaránt tükröző fordított szöveg angol verssé. Az összehasonlítás azt igazolja, hogy a versszerkezet tartalmi és formai elemeit egyaránt érintő módosítások Ted Hughes változatát sokkal előbeszédszerűbbé teszik, mint amilyen Kenneth McRobbie több stílusesezőző jóvoltából archaizáló fordítása volt. Összeségében pedig elmondható, hogy a Hughes által elvégzett fordítói-szerkesztői munka megerősíti Juhász Ferenc versének irodalomtörténeti jelentőségét, és tükröt állít a fordításnak az angol poétikai gyakorlattal szemben.

A második, *A magyar líra világútleveléből: áttekintés Pilinszky verseinek angol fordításáról* című fejezet egyrészt azt mutatja be, hogyan került be Pilinszky János az angolszász irodalmi köztudatba, másrészt áttekinti Ted Hughes és Csokits János társfordítói együttműködésének sajátosságait. A magyar irodalomtörténetben igen kevés klasszikus költő van, akinek a versei olyan nagy érdeklődésre tartottak számot különösen angolszász irodalmi körökben, mint Pilinszky János, akinek 1976 és 2012 között hat önálló kötete jelent meg az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban illetve Kanadában. A kiemelt figyelem egyik legfőbb oka Pilinszky sajátos lírai beszédmódjában rejlik, amely más magyar költők versnyelvéhez képest „a maga kivételes redukáltságában, lecsupaszítottságában, hermetizmusában lényegesen kevesebb ellenállást tanúsít a műfordítással szemben.” (SZÁVAI 2016, 60.) A kiemelkedően kedvező fogadtatása az angolszász nyelvterületen azonban kétségtelenül Ted Hughesnak és Csokits Jánosnak köszönhető, akiknek a közös fordításait tartalmazó 1976-ban és 1989-ben megjelent angol kötetek elsősorban a háborús témájú versek dominanciájával mutatták be Pilinszky költői világát. (WILMER 2012, 210.) Ugyanakkor egy tágabb irodalomtörténeti kontextusba helyezve az első angol válogatáskötetének jelentősége abban áll, hogy angol szemmel nézve kitágította és újradefiniálta az világháború utáni európai költészet térképét, és egyúttal a magyar költőt saját generációjának legmeghatározóbb kelet-európai képviselőinek sorába, Zbigniew Herbert, Vasko Popa, Tadeusz Rozewicz és Weöres Sándor közé emelte. (JAY 1978, 7.)

A Ted Hughes és Csokits János által alkalmazott, úgynevezett társfordításon alapuló munkamódszer több szempontból is eltért más angol fordítók gyakorlatától. A fennmaradt levelezésükből tudjuk, hogy az angol költő Csokits János első angol szövegváltozataira nem nyersfordításként, hanem egy-egy szép angol vers kezdeményeként tekintett, amelynek furcsaságából szándékosan szeretett volna valamit megtartani. (BERGIN 2013, 20.) Jóllehet az előfordítás során Csokits rendkívül körültekintő módon járt el, és ahol csak tudott, több célnyelvi változatot is javasolt, valamint a versek formai sajátosságait, beleértve a sorok szótagszámát és rímképletét, részletesen jelezte, Ted Hughes a formai jellemzőket másodlagosnak és mellőzhetőnek tekintette, és arányait tekintve meglepően keveset változtatott Csokits angol szóválasztásán. Amikor

mégis megtette, módosítása főként a szavak jelentésének fizikai és poétikai intenzitását fokozta (BERGIN 2011, 210–220), vagyis lényegében Ted Hughes a vers mélyszerkezetének és gondolati tartalmának ismeretében úgy és csak annyiban módosította Csokits előfordításait, hogy azok az angol közönség körében értő fülekre találhassanak. Ugyanakkor Ted Hughes és Csokits János közös munkája a társfordítás során azáltal nyerte el irodalomtörténeti jelentőségét, hogy több más angol és amerikai költőnek, köztük például Bruce Berlindnek, Nemes Nagy Ágnes és Tandori Dezső fordítójának is utat nyitott és példát mutatott a magyar irodalom közvetítésére.

Azonban az angolszász irodalmi körökben a Pilinszky lírája iránti érdeklődés még napjainkban is több olyan kérdést vet fel, amely újabb angol fordítások születését segíti elő. A *Ravensbrücki passió* két, 21. századi újrafordítása például azért született, mert a vers korábbi fordítói figyelmen kívül hagyták, hogy Ravensbrückben egy női tábor működött, és a grammatikai nemet nélkülöző magyar vers lírai alanyára hímnevű személyes névmással utaltak. A vers hat angol fordításának összehasonlítása egyértelműen felszínre hozza az egyes fordítók szövegértelmezésének hasonlóságait és eltéréseit, és a költői szöveg olyan jelentésrétegeire hívják fel a figyelmet, amelyek könnyen elkerülhetik még a magyar olvasó figyelmét is.

A *Magyar titkok szólamai Weöres Sándor verseinek angol fordításában* című harmadik fejezet többek között arra hívja fel a figyelmet, hogy az angolszász területen nemcsak a fordítói szemléletmódban, hanem a legfontosabbnak ítélt Weöres-versek tekintetében is nagyon jelentős eltérések voltak, különösen a magyar irodalomtörténeti illetve műfordítás-elméleti hagyományhoz képest. A magyar irodalmi kánon felől nézve például a *Valse triste* vált az egyik legkiemelkedőbb és legkedveltebb versévé a költőnek, mégis csak egy angol fordítása készült 1963-ban W. Arthur Boggs és Joseph Grosz jóvoltából, ami azonban sem a külföldön, sem a Magyarországon kiadott, Weöres Sándor válogatott verseinek fordítását tartalmazó egyetlen önálló angol kötetben sem szerepelt. Jóllehet elsőként Peter Redgrove próbálkozott a próteuszi magyar költő verseinek angol fordításával, 1968-ra egyértelműen kiderült, hogy más angol fordítókhoz képest a skót költő, Edwin Morgan volt az, aki jelentősen szöveghűbb, vagyis a magyar poétikai sajátosságokat pontosabban tükröző angol verset tudott létrehozni. Az angolszász recepciótörténetben kiemelkedő figyelmet élvező *A fogak tornáca* című vers öt angol fordításának összevetése például nemcsak Edwin Morgan fordításának tartalmi és szemantikai értelemben vett szöveghűségét igazolja, hanem azt is, hogy a fordítás során miként torzulhat el a magyar vers, amennyiben az angol fordító döntései leszűkítik a lehetséges értelmezések szemantikai terét.

Weöres Sándor verseinek angol fordítása kétségtelenül az 1980-as évek közepén érte el a tetőpontját, lényegében annak a főként magyar indíttatású törekvésnek a jóvoltából, amely a Nobel-

díjra esélyesnek tartott magyar költő minél szélesebb körű megismertetését igyekezett elősegíteni. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a teljes Weöres-életmű ismeretében feltűnően kevés gyermekversről készült angol fordítás, és egyedül a skót Alexander Fenton volt az, aki bátran vállalta a *Ha a világ rigó lenne* kötet fordítását, amely 1985-ben jelent meg Aberdeenben. A skót fordító, az etnográfia és nem az irodalomtudomány professzoraként tisztában volt az általa vállalt feladat nehézségével és nem is állt szándékában teljes mértékben az angol olvasó ízlésére formálni a verseket, hanem elsősorban a külföldön élő magyar származású, de magyarul már alig tudó gyerekeket igyekezett megszólítani. (FENTON – KISBÁN 1986, 107.) A modern magyar gyermekversek körében is emblematikusnak számító *Őszi éjjel* kezdetű dal négy angol fordításának összehasonlítása azt igazolja, hogy jóllehet Fenton tartalom- és nem formaközpontú fordításának egyáltalán nem volt célja a magyar vers zeneiségének megtartása, végeredményképpen egy varázslatos átváltozás látomásává szelídíti az angol olvasó számára Weöres versének kulturális mélységét és egzisztenciális ambivalenciáját. Kétségtelen, hogy Weöres Sándor költészetének vannak olyan kulturális sajátosságai, mint például a versritmus és a zenei hagyomány összefonódásának poétikailag meghatározó szerepe, amelyek a magyar anyanyelvű olvasó számára saját kulturális emlékezetének függvényében könnyen felismerhetőek, az angolra fordítás során viszont legalább részben ha nem teljesen szükségszerűen elvesznek. Az angol költő-műfordító Stephen Watts azonban azt is kiemeli, hogy Edwin Morgan Weöres Sándor szójátékainak és hosszúverseinek fordításában ugyan messze felülmúlt másokat, egy a magyar irodalomtörténet szempontjából is reprezentatívnak tekinthető angol Weöres-kötet még várat magára. (WATTS 2003, 13.)

A negyedik esettanulmány *Nagy László költészetének az angol partra átvitt hangjai* címmel elsősorban Gömöri György és az angol költő Tony Connor társfordításának feltárására irányul, amelynek eredménye Nagy László egyetlen önálló angol nyelvű kötetének, az Oxford University Press és a magyar Corvina Kiadó gondozásában 1973-ban megjelent *Love of the Scorching Wind*-ben teljesedett ki. Jóllehet a Kenneth McRobbie fordításait is tartalmazó kötet a maga nemében közönségsikernek bizonyult, Nagy Lászlónak azóta sem készült újabb önálló angol válogatáskötete, és ismertsége az angolszász nyelvterületen meg sem közelíti Pilinszky Jánosét, Nemes Nagy Ágnesét vagy Juhász Ferencét. Ennek ellenére versei angol fordításának filológiai vizsgálata a magyar és az angol recepciótörténet szempontjából egyaránt megvilágító erejű példákkal szolgálhat az eltérő költészeti hagyomány és poétikai gondolkodás megértéséhez. Az ars poeticának és kultuszversnek egyaránt tekinthető *Ki viszi át a Szerelmet* George MacBeth illetve Gömöri György és Tony Connor által készített angol fordítása lehetővé teszi, hogy az adaptáció és a műfordítás

elhatárolását konkrét példákkal támasszuk alá. A két angol változat közötti különbséget szövegalkotási szempontból talán abban lehetne megragadni, hogy Tony Connor mint fordító az előfordításként kapott szöveg segítségével a magyar vers tartalmi és részben formai sajátosságaival összhangban alakította ki saját angol változatát. George MacBeth ezzel szemben Nagy László versnyelvét megfosztotta a szokatlanul sűrű és egyedi költői képek erejétől, és a magyar vers beszédmódját az angol köznyelvi kifejezésmód irányába mozdította el.

Az esettanulmány második felében levéltári források alapján azt igyekszem bemutatni az *Amikor nincs kegyelem* és *A falak négyszögében* példájának segítségével, hogy miként és milyen mértékben módosította a szöveghűség érdekében az 1973-as kötetben közölt versek Tony Connor által készített angol szövegét a társfordító Gömöri György és a kötet szerkesztőjének, Kodolányi Gyulának az egyéni véleménye és poétikai tapasztalata. A két, 1956 körül keletkezett vers angol fordítása során felmerülő nyelvi és kulturális értelmezői kérdéseket egyaránt ütköztető fordítói és szerkesztői dilemmák azt igazolják, hogy a magyar műfordítói hagyománynak megfelelő, szöveghű fordítás álláspontját képviselő Gömöri György, és fordítótársa, az angol poétikai gondolkodás talaján álló Tony Connor kompromisszumok hosszú során át alakította ki az angol versváltozatokat. Ugyanakkor a levéltári dokumentumok nagyon szemléletesen mutatják be az 1960-70-es években formálódó angol műfordítói gyakorlat kontextusában, hogy miként képes a hagyományos magyar álláspont elindítani az angol költő-műfordítót az idegen nyelvű vers szabadfordításának vagy adaptációjának irányából egy szöveghűbb, a forrásnyelvi szöveg sajátosságait előtérbe helyező műfordítói szemlélet felé.

A dolgozat ötödik, *Nemes Nagy Ágnes költészete angol fordítók és olvasók között* című fejezete fordítástörténeti szempontból többek között abban tér el a többi esettanulmánytól, hogy a magyar költőnő verseinek angolra fordításában a magyar PEN Club tevékenysége döntő szerepet játszott. A négy önálló angol válogatáskötettel is rendelkező Nemes Nagy Ágnes legelső angol anyanyelvű fordítója, Frederic Will, majd Bruce Berlind és Hugh Maxton is a nemzetközi írószövetség magyar tagozata által működtetett műfordítói program ösztöndíjasa volt. Az esettanulmány első felében azt ismertetem, hogyan jött létre az első, önálló, angol nyelvű, *Selected Poems* című válogatáskötet a hidegháborús magyar politika és az eltérő magyar-amerikai irodalomszemlélet árnyékában Bruce Berlind jóvoltából, majd arra a kérdésre keresem a választ, hogy az 1980-as évektől Hugh Maxton, George Szirtes és Peter Zollman fordításában megjelent újabb angol kötetek és újrafordítások hogyan árnyalják a Nemes Nagy Ágnes költészetéről kialakított képet. Mind az 1988-as *Between* című Hugh Maxton fordításait tartalmazó kötet, mind a George Szirtes által fordított és szerkesztett, 2004-es *The Night of Akhenaton*, mind pedig Peter

Zollmann 2007-es *51 vers – 51 Poems* című kötete poétikai szempontból jóval kifinomultabb volt, és Nemes Nagy Ágnes minőségeszményének, illetve a magyar műfordítói hagyománynak megfelelőbb fordításokat tartalmazott, mint az első.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy amennyiben a négy önálló, angol nyelvű verseskötetre úgy tekintünk, mint a teljes Nemes Nagy-életművet reprezentáló válogatásra, akkor egy kétszázhárom verset tartalmazó angol szövegtörzset áll előttünk hat olyan verssel, amelyet mind a négyben, ám eltérő fordításban megtalálunk: *A látvány*, *A visszajáró*, *Fák*, *Között*, *Lázár* és *Szobrokat vittem*. Az újrafordítás ténye már önmagában figyelemfelhívó erejű, különösen azért, mert ez a hat vers nem esik egybe a magyar irodalomtörténetben legtöbbet értelmezett versek sorával (URBÁN 2008, 711–740), és így az angol recepciótörténet felől tart tükröt a magyar költő életművének. Azt, hogy Nemes Nagy Ágnes angol fordítóinak poétikai szemlélete miként határozta meg fordítói döntéseiket a *Fák* című vers négy angol szövegváltozatának összevetésével mutatom be, amelyek mindegyike a maga módján rácsfol a magyar költő azon gondolatára, hogy „minden vers fordíthatatlan, a magyar vers még fordíthatatlanabb.” (NEMES NAGY 1980A, 1860.)

A hatodik, *A Madárzsoké hangja idegen szólamban: Tandori Dezső költészete angol fordításban* című fejezet a köztudottan jelentős műfordítói gyakorlattal rendelkező magyar költő és az angolszász líra közötti kapcsolatról kialakult irodalomkritikai képet igyekszik tovább árnyalni versei angol fordítástörténetének áttekintésével. Az angol és amerikai műfordítók figyelme kétségtelenül az 1972-ben elnyert Robert Graves-díj hatására kezdett Tandori Dezsőre irányulni, és a díjnyertes vers angolul magyar és külföldi kiadású folyóiratban egyaránt megjelent dacára annak, hogy esetében a fordítás több nehézségbe is ütközik. Azon túl, hogy Tandori költészete szervesen tagozódik a magyar poétikai hagyományba, megszólalásmódját Bedecs László szavaival élve „a szóviccek és a szándékos hibázások, torzítások” jellemzik, amelyek nemcsak a fordító számára jelentenek kihívást, hanem „még a magyarul nagyon kiválóan tudók is elbizonytalanodnak a tudásukban, ha a szöveg »furcsa«, látszólag értelmetlen, és azt hiszik, ők nem tudnak elég jól magyarul, azért nem tudják összerakni a jelentést.” (PATAKY 2024, 36.) Ráadásul a Tandori-versek fordítása olyan értelemben is nagy kihívást jelent, hogy poétikai kifejezésmódja gyakran csak a lírai tartalmat döntően meghatározó magánéleti részletek ismeretében értelmezhető. Angol fordítói közül az 1980-as években Bruce Berlind szentelte a legtöbb időt mind költészete, mind magánélete megismerésére, és az ő jóvoltából jött létre és jelent meg Tandori Dezső mindmáig egyetlen önálló, angol válogatáskötete 1986-ban *Birds and Other Relations* címmel, amelyet az amerikai Princeton Egyetem adott ki bilingvis kiadás formájában.

A fejezet második felében *A Klee-Milne vázlatkönyvbe* és a *Más körök* ciklust záró, ötödik szonett angol fordításának vizsgálatával Bruce Berlind műfordításának sajátosságait mutatom be, amelyek közül az első Tandori medvés költeményeinek tipikus példajaként is olvasható, a második pedig a verebekkel ápol, egészen egyedi kapcsolatába enged bepillantást. Tony Connor 1980-ban készült angol változatához képest a medve-szonett Berlind által készített angol fordítása egyértelműen törekszik mind a vers kötött rímszerkezetének, mind az autopoétikai jellegének megőrzésére. A veréb-szonett esetében viszont Bruce Berlind nem tartotta meg a magyar vers formai sajátosságait, ellenben több olyan döntést is hozott, amely az angol szöveget Tandori költészetére jellemző attribútumokkal ruházta fel: rímek helyett az első négy sort két kérdő modalitású mondat különíti el, és a fordító a névmások, szóismétlések, illetve soráthajlások segítségével írja újra az angol szövegben azt a szövegkohéziót, amely a magyar változatban a rímszerkezet jóvoltából valósult meg.

Az utolsó, *József Attila szívdobbanásának angol segédigéi: a Tiszta szívvel című vers angol fordításairól és újrafordításairól* című fejezet egyetlen magyar vers 18 angol fordítását, illetve azok fordításváltozatait hasonlítja össze, és az egyik legnagyobb hozadéka abban mutatkozik meg, hogy egyező értelmezői tendenciákat rajzol ki, és új olvasatokra is ráirányítja a figyelmet. A szövegközeli vizsgálódást József Attila önálló angol nyelvű köteteinek és a *Tiszta szívvel* című vers fordítástörténetének áttekintése előzi meg egyrészt azért, hogy más magyar költők fordításához képest is megmutatkozzon az angol recepció sajátossága, másrészt pedig azért, hogy a fordítók motivációját és gyakorlatát történeti és kulturális kontextusban láthassuk. A magyar költő angol fordítása iránti igényt elsőként Arthur Koestler fogalmazta meg 1954-ben, majd a későbbi fordítók sorából leginkább Thomas Kabdebó emelkedik ki, akinek szinte az egész életét végigkísérte az a küldetésszerű törekvés, hogy átültesse a magyar költő szellemi örökségét angol nyelvre. Az ő jóvoltából jelent meg 1966-ban Londonban a The Danubia Book Co. által kiadott *Poems* című első önálló angol József Attila-kötet, amelyet 2010-ig más fordító-szerkesztők jóvoltából még további tizenöt követett. A válogatáskötetek sorában a legnépszerűbbnek a Péter Hargitai fordításában készült verseket tartalmazó *Perched on Nothing's Branch* bizonyult, amelynek az Egyesült Államokban öt kiadása jelent meg 1986–1999 között (HARGITAI 1999, 9), és több szakmai elismerést is kapott mind elismert kortárs amerikai költőktől, mind pedig az Amerikai Költők Akadémiájától az 1988-as Landon fordítói díj formájában. (SCHEELE 1997, 120.) A verseskötetek túlnyomó többsége külföldi, angol és amerikai kiadóknál jelent meg, azonban kettő kivételével egyértelműen magyar kezdeményezésre, részben vagy egészben magyar fordító vagy szerkesztő jóvoltából készült. Az 1992-ben és 2001-ben Edwin Morgan fordításában megjelent két kötet

legalább két okból számít kiemelkedőnek: a költő-fordító kulturális autoritásának köszönhetően a skót folyóiratok és kiadók körében kialakult egy állandó érdeklődés József Attila iránt (VARGA 2005, 97), másrészt pedig a többi fordítóval szemben, Morgan nem hungarológusi szemmel, hanem az európai lírai hagyomány felől olvasta, értelmezte és fordította a magyar költő verseit. (VARGA 2005, 99.)

Amennyiben a *Tiszta szívvel* című vers angol fordításait vesszük számba, fordítástechnikai alapon két nagyobb csoportot tudunk egyértelműen elkülöníteni. A fordítók közel fele, mint például Thomas Kabdebó, John Bátki, Anton N. Nyerges, Peter Hargitai, Peter Zollman, Erika Papp Faber, Miklós Nádasdi vagy Leslie A. Kery bilingvis és bikulturális kompetenciái birtokában, saját magyar anyanyelvi tudására hagyatkozva, egyedül fordította József Attila verseit. A második nagyobb csoportba pedig azok sorolhatóak, akik társfordító közreműködésével dolgoztak, és így az angol szöveg két vagy több szakaszban, legalább egy magyar előfordítás segítségével készült el, mint például a W. Arthur Boggs és Joseph Grosz, a Wattson Kirkconnell és Maxim Táborny vagy a Frederick Turner és Zsuzsanna Ozsváth fordítópáros esetében. Ennek az elkülönítésnek a relevanciája akkor mutatkozik meg, amikor a vers egyedi, a hagyományos magyar versszerkezetre épülő lüktetésének angol nyelvű visszaadását vizsgáljuk az eltérő fordításokban. Ugyanis jellemzően az angol anyanyelvű fordítók voltak azok, aki annak tudatában, hogy az angol költészeti hagyomány felől nézve más a vers prozódiai sajátosságainak a helyi értéke, több-kevesebb mértékben, de módosították a rímszerkezetet, míg a magyar anyanyelvű fordítók egyértelműen igyekeztek megtartani annak sajátosságait az angol fordításban is. A vers címében is kiemelt szív metafora fordításainak összevetése pedig azt is jelzi, hogy a legtöbb angol fordító által választott, a magyar „tisztá” szónak megfelelő „pure” jelző megegyezik azzal a magyar irodalomtörténetben Bókay Antal által megfogalmazott értelmezéssel, amely József Attila szóhasználatát Immanuel Kantéval rokonítja. (BÓKAY 2006, 216.)

Hivatkozott szakirodalom

- AUDEN, Wystan Hugh, *Foreword = The Plough and the Pen*, szerk. Ilona DUCZYNSKA – Karl POLÁNYI, Peter Owen, London, 1963, 9–11.
- BART István, *Beszélgetés William Jay Smith-szel*, Nagyvilág 1976/9., 1395–1399.
- BERGIN, Tara, *Ted Hughes's Sensibility of Translation: an Investigation into the Influence of Translation on Hughes's Crow = HUSSE10–LitCult.*, szerk. FÖLDVÁRY Kinga – ALMÁSI Zsolt – SCHANDL Veronika, HUSSE, Debrecen, 2011, 210–220.
- BERGIN, Tara, *Ted Hughes and the Literal: A study of the relationship between Ted Hughes's translations of János Pilinszky and his poetic intentions for Crow*, Ph.D. doktori disszertáció, kézirat Newcastle University, 2013. = [https://theses.ncl.ac.uk/jspui/bitstream/10443/2214/1/Bergin%2013%20\(12%20mnth\).pdf](https://theses.ncl.ac.uk/jspui/bitstream/10443/2214/1/Bergin%2013%20(12%20mnth).pdf) (Letöltés ideje: 2025. június 20.)
- BERLIND, Berlind, *Translator's Preface = Agnes NEMES NAGY, Selected Poems*, ford. Bruce BERLIND, Iowa Translations, International Writing Program, School of Letters, The University of Iowa, Iowa, 1980, 9–14.
- BÓKAY Antal, *Énszerkezet, önteremtés – József Attila üzenete. Ego-structure, Self-creation – Attila József's Message = Mindentudás Egyeteme*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2006, 209–231.
- DÓSA Attila, *Beszélgetés Edwin Morgannal*, Nagyvilág 2001/10., 1604–1616.
- FENTON, Alexander – KISBÁN Eszter, *Weöres Sándor: Ha a világ rigó lenne című kötete*, Nyelvünk és Kultúránk 1986/62, 107.
- FRYE, Northrop, *The Times of the Signs = „The Critical Path” and Other Writings on Critical Theory, 1963-1975. Collected Works of Northrop Frye Vol. 27.*, szerk. Jean O'GRADY – Eva KUSHNER, University of Toronto, Toronto, 2009, 331–357.
- GÖMÖRI György, *A magyar vers fordításának lehetőségei és útjai más nyelvekre = GÖMÖRI György, Nyugatról nézve*, Szépirodalmi, Budapest 1990, 246–255.
- HARGITAI, Peter, *Preface to the Fifth Edition = Attila JÓZSEF, Perched on Nothing's Branch. Selected Poetry of Attila József*, ford. Peter HARGITAI, White Pine Press, Buffalo, 1999, 9–10.
- JAY, Peter, *Preface = János PILINSZKY, Crater. Poems 1974–5*, ford. Peter JAY, Anvil, Greenwich, 1978, 7–9.
- MOSBY, Rebekah Presson, *Interview with Bruce Berlind*, Translation Review 2005/69.1, 4–12, DOI: 10.1080/07374836.2005.10523894.
- NEMES NAGY Ágnes, *Előszó egy verseskötethez: a magyar líra néhány vonása*, Nagyvilág 1980/12., 1859–1865.

- PATAKY Adrienn, *A költészet nulla fokáról. Interjú Bedecs Lászlóval*, Irodalmi magazin 2024/1., 32–37.
- SCHEELE, Christof, *The Poetry of Attila József in English Translation*, Hungarian Studies 1997/1–2., 119–124.
- SZÁVAI Dorottya, „*Le vieux tzigane.*” *Gara László költészeti kánonja. Az Anthologie de la poésie hongroise közvetítő szerepéről* = SZÁVAI Dorottya, *Egyenes labirintus. Komparatistikai tanulmányok*, Gondolat, Budapest, 2016, 49–62.
- URBÁN Péter, *Szakirodalmi bibliográfia és említési mutató Nemes Nagy Ágnes verseihez (1947–2007)*, Irodalomtörténeti Közlemények 2008/112., 700–740.
- VARGA Zsuzsanna, *József Attila fogadtatása a brit szigetekén* = „*Híres vagy, hogyha ezt akartad...*” *József Attila recepciója külföldön*, szerk. CSONTOS Nóra – L’HOMME Ilona – THULLNER Zsuzsanna, Budapest, Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, 2005, 89–107.
- WATTS, Stephen, *Ízelítő a XX. század magyar költészetéből*, ford. BÁLINT István = *Kész a leltár: egy évszázad félszáz magyar verse angolul. The audit is done: A taste of 20th century Hungarian poetry*, ford. Peter ZOLLMAN, szerk. GÁBOR MIHÁLYI, Új világ, Budapest, 2003, 5–14.
- WEISSBORT, Daniel, *Ted Hughes and Translation*, Cardinal Points 2010/1., 189–198.
- WILMER, Clive, *Előszó Pilinszky János Passió című új angol nyelvű kötetéhez*, ford. GÖMÖRI György, Vigília 2012/3., 210–212.

A dolgozat témájához kapcsolódó, magyar és angol nyelvű publikációk
MTMT-azonosítóval ellátott jegyzéke

Mudriczki Judit: *Magyar titkok szólamai Weöres Sándor verseinek angol fordításában*

IRODALMI MAGAZIN 3 p. 88–92., 5 p. (2025)

Szkcikk (Folyóiratcikk), tudományos [36388845]

Mudriczki Judit: *Madárdalok idegen szólamban: Tandori Dezső költészete angol fordításban*

IRODALMI MAGAZIN 12: 1 pp. 45–49., 5 p. (2024)

Szkcikk (Folyóiratcikk), tudományos [34818868]

Mudriczki Judit: *"It's time to learn. The winter trees" Nemes Nagy Ágnes költészete angol fordításban*

IRODALMI MAGAZIN X: 1 pp. 106–111., 6 p. (2022)

Szkcikk (Folyóiratcikk), tudományos [32836572]

Mudriczki Judit: *Pilinszky versei Csokits János és Ted Hughes tolmácsolásában*

IRODALMI MAGAZIN IX: 3 pp. 59–63., 5 p. (2021)

Szkcikk (Folyóiratcikk), tudományos [32509823]

Tara Bergin – Judit Mudriczki: *Translating the Translator: New Discoveries about Ted Hughes and János Pilinszky*

MODERN POETRY IN TRANSLATION n.a. p. n.a. (2021)

Nem besorolt (Folyóiratcikk) [32588825]

Mudriczki Judit: *A műfordítás mint „politikai cselekedet” avagy miként vált Juhász Ferenc a legjelentősebb magyar költővé az angolszász világban*

FILOLÓGIAI KÖZLÖNY 66: 1 pp. 120–129., 10 p. (2020)

Szkcikk (Folyóiratcikk), tudományos [31904612]

Judit Mudriczki: *The Role of Translation in the Formation of post-1989 Hungarian Cultural Identity in the United Kingdom.: The “Country Full of Aliens” turns into the “Island of Sound”*

In: Lavinia, Heller; Tomasz, Rozmyslowicz (szerk.) *Translation und Interkulturelle Kommunikation / Translation and Intercultural Communication: Beiträge zur Theorie, Empirie und Praxis kultureller Austauschprozesse / Theoretical, Empirical and Practical Perspectives on Cultural Exchanges*, Berlin, Németország: Frank & Timme (2019) pp. 109–128., 20 p.

Szaktanulmány (Könyvrészlet), tudományos [30883544]

Judit Mudriczki: *Hungarian authors through the British glass: the presence of Hungarian literature in the United Kingdom*

In: Alicja, Witalisz (szerk.) *Papers on Language, Culture and Literature 4*, Krosno, Lengyelország: Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa (PWSZ) (2013) pp. 67–78., 12 p.

Szaktanulmány (Könyvrészlet), tudományos [2566953]

**A dolgozat témájához kapcsolódó angol és magyar nyelvű,
nemzetközi és hazai előadások jegyzéke**

Judit Mudriczki: *Variations of László Nagy's Poetic Voice in English Co-translation by George Gömöri and Tony Connor*

Interweaving Languages: Multilingualism in Art and Education című nemzetközi tudományos konferencia, 2025. október 9–11., Magyar Művészeti Akadémia, Budapest.

Mudriczki Judit: *Magyar titkok szólamai Weöres Sándor verseinek angol fordításában*

IM-konferencia Weöres Sándor életművéről című tudományos konferencia, 2025. május 23., Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Mudriczki Judit: *József Attila szívdobbanásának angol segédigéi. A Tiszta szívvel című vers angol fordításairól*

Test/részek konferencia-sorozat 2. A belső szervek, az MLLK X. konferenciája című tudományos konferencia, 2025. március 7–8., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.

Mudriczki Judit: *Idegen dalok a fogak tornácáról (Weöres Sándor költészete angol fordításban)*

Test/részek konferencia-sorozat 1. A fej és részei irodalmi reprezentációinak poétikája és szemantikája, az MLLK IX. konferenciája című tudományos konferencia, 2024. január 12–13., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.

Mudriczki Judit: *Madárdalok idegen szólamban. Tandori Dezső költészete angol fordításban*

Tandori-konferencia az Irodalmi Magazinnal című tudományos konferencia, 2023. december 1., Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Mudriczki Judit: *„Nem ad halasztást az idő”. Nemes Nagy Ágnes költészete angol fordítók és olvasók között*

Nemes Nagy Ágnes-konferencia az Irodalmi Magazinnal című tudományos konferencia, 2021. november 12., Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Mudriczki Judit: *Angol versek Pilinszky tollából Csokits János és Ted Hughes tolmácsolásában*
Pilinszky János-konferencia az Irodalmi Magazinnal című tudományos konferencia, 2021. június 4.,
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest.

Mudriczki Judit: *A magyar líra jelenléte angolszász irodalmi körökben az 1970-es években*
A modern magyar líra nemzetközi kontextusban, az MLLK III. konferenciája című tudományos
konferencia, 2017. május 5–6., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest.

Judit Mudriczki: *The Stag, the Poet and the Economist: The Reception of Hungarian Cultural*
Legacy in the United Kingdom
12th Biennial Conference of the Hungarian Society for the Study of English című nemzetközi
tudományos konferencia, 2015. január 29–31., Debreceni Egyetem, Debrecen.

Judit Mudriczki: *The Role of Translation in the Formation of post-1989 Hungarian Cultural*
Identity
7th EST Congress, Translation Studies: Centres and Peripheries című nemzetközi tudományos
konferencia, 2013. augusztus 29. – szeptember 1., Johannes Gutenberg Universität, Garmersheim,
Németország.

Mudriczki Judit: *A szarvas, a költő és a közgazdász találkozása, avagy miként vált Juhász Ferenc a*
legismertebb magyar költővé az Egyesült Királyságban?
A Modern Líraelméleti és Liratörténeti Kutatócsoport (MLLK) I. konferenciája című tudományos
konferencia, 2013. március 22., Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.

Judit Mudriczki: *Hungarian Cultural Identity Through the British Glass Across Borders:*
International Conference on Culture, Language and Literature című nemzetközi tudományos
konferencia, 2012. október 12–14., State Academy of Applied Sciences in Krosno, Sárospatak.